

sischen Şufik, Roma 1971, s. 131-156; Hüseyin Atvân, *eş-Şîrû'l-ʿArabî bi-Horâsân*, Beyrut 1974, s. 15-16, ayrıca bk. tür.yer.; a.mlf., *ed-Dirâsâtü'd-diniyye bi-Horâsân fi'l-ʿaşri'l-Emevî*, Beyrut 1413/1993; Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edeb*, II, 161-165; C. Zeydân, *İslâm Medeniyeti Tarihi* (trc. Mümin Çevik), İstanbul 1976, II, 79-80, 127; Ali Sâmî en-Neşşâr, *Neşʿetü'l-fikri'l-fel-sefi fi'l-İslâm*, Kahire 1978, III, 379-386; E. L. Daniel, *The Political and Social History of Khurasan under Abbasid Rule*, Chicago 1979; M. Mahrûs Abdüllatîf el-Müderres, *Meşâ-yihu Belh mine'l-Hanefiyye*, Bağdad 1979; A. Yaşar Ocak, *XIII. Yüzyılda Anadolu'da Babâ-iler İsyanı*, İstanbul 1980, s. 41-42; Necdet Hammâş, *el-İdâre fi'l-ʿaşri'l-Emevî*, Dimaşk 1980, s. 68-71; M. Accâc el-Hatîb, *es-Sünne kable't-tedvîn*, Dimaşk 1401/1981, s. 173-175, 337; S. M. Stern, *Studies in Early İsmâʿîlism*, Leiden 1983, s. 216-233; M. Fuad Köp-rülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara 1984, s. 94, 101; a.mlf., *Anadolu'da İslâmi-yet*, İstanbul 1996, s. 48, 49, 63; G. Le Strange, *Büldânü'l-hilâfeti's-sarkıyye* (trc. B. Fransis – G. Avvâd), Beyrut 1985, s. 423-475; İbrâhim el-Müsevî ez-Zencânî, *Ceule fi'l-emâkini'l-mu-kaddese*, Beyrut 1405/1985, s. 134-152; M. Takî Han Hekîm, *Genc-i Dâniş*, Tahran 1366 hş., s. 547-605; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, Ankara 1988, I, 176, 179; Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 1990, s. 376; Kemal Sandıkcı, *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasın-da Hadis*, Ankara 1991, s. 383-444, 462; Süley-man Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İs-tanbul 1991, s. 183, 324-325.; Süleyman Ateş, *İslâm Tasavvufu*, İstanbul 1992, s. 91-93; Sön-mez Kutlu, *Mürcie ve Horasan-Mâverâünne-hir'de Yayılışı* (doktora tezi, 1994, AÜ İlahiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 159-200; Ebû'l-Alâ el-Affî, *Tasavvuf: İslâm'da Mâ-nevî Devrim* (trc. H. İbrahim Kaçar – Murat Sül-lün), İstanbul 1996, s. 106-110; Ünver Günay – Harun Güngör, *Türklerin Dinî Tarihi: Başlan-gıçtan Günümüze*, Ankara 1997, tür.yer.; Re-cep Uslu, *Horasan Tarihi: Hicri I-II. Yüzyıllarda* (doktora tezi, 1997, UÜ Sosyal Bilimler Enstitü-sü); Yaşar Kandemir, *Mevzûl Hadisler*, İstanbul 1997, s. 37, 38, 43, 46, 47, 174; *Salnâme-i Âmârî-yi Kişver* (1375), Tahran 1376 hş./1998, s. 41; C. E. Bosworth, "The Rise of Kerramiy-yah in Khurasan", *MW*, L (1960), s. 5-14; W. Madelung, "The Early Murji'pa in Khurasân and Transoxania and the Spread of Hanafism", *Isl.*, LIX/1 (1982), s. 32-39; W. Barthold, "Horasan" (trc. İsmail Aka), *EFAD*, VIII (1978), s. 53-73; Mahmûd Şit Hattâb, "el-Mufađđal b. Mühelleb b. Ebî Süfrah el-Ezdi", *el-Mevrid*, XII/4, Bağdad 1983, s. 44-58; Khalil 'Athamina, "Arab Settle-ment During the Umayyad Caliphate", *Jerusa-lem Studies in Arab and Islam*, VIII, Jerusalem 1986, s. 185-189; a.mlf., "Taxation Reforms in Early Islamic Khurasan: A Reassessment", *Isl.*, LXV/2 (1988), s. 272-281; *Kâmûsü'l-a'lâm*, III, 2029-2031; G. Yves, "Horasan", *İA*, V/1, s. 560-562; J. H. Kramers, "İran", *a.e.*, V/2, s. 1013-1029; a.mlf., "Khurâsân", *El²* (İng.), V, 55-59; a.mlf., "Khurâsân", *EBr*, XIII, 336; W. J. Fischel, "Khurâsân", *Ejd.*, X, 958.

OSMAN ÇETİN

HORASÂNÎ, Muhammed Kâzım

(bk. AHUND MOLLA).

HORASÂNİLER

(بنو خراسان)

1062-1128

ve 1148-1159 yılları arasında
Tunus'ta hüküm süren
Berberî hânedanı.

Adını kurucusu Abdülhak b. Abdüla-zîz'in dedesi Horasan'dan alır. Abdülhak Berberî Sanhâce kabilesine mensuptu ve Hammâdî Emîri Nâsır b. Alennâs'ın hiz-metinde bulunuyordu. Fâtımî Halifesi Muiz-Lidînillâh idare merkezini İfrîkiye'den Mısır'a nakledince bölgeyi Zîrîler'in yönetimine bıraktı (362/973); ancak Zîrî-ler göçebe Arap kabilelerinin akınları kar-şısında tutunamadıkları için Tunus şehri Benî Hilâl'in Riyâh kolundan Abîd b. Ebû'l-Gays'ın eline geçti.

Sefâkus (Sfax), Sûse ve Kâbis gibi şe-hirler Zîrîler'in hâkimiyetine karşı çıkar-ken İfrîkiye'deki Berberî halk da onları bırakıp Mağrib-i Evsat'taki Hammâdî-ler'e bağlandı ve bu devlet kısa zamanda güçlenerek İfrîkiye'nin genişçe bir kısmı-nı idaresi altına aldı. Benî Hilâl akınların-dan bunalan mahallî idareciler haraç öde-yip Hammâdîler'e sığınmak suretiyle be-devî yağmalarından korundular. 450 (1058) yılında Tunus şehri halkı da önde gelen şeyhlerini Hammâdî Emîri Nâsır b. Alennâs'a gönderdi. Nâsır şeyhlerden iç-lerinden birini Tunus valisi olarak seçme-lerini istedi, ancak seçilen kimse bu yü-kümlülüğü almaya yanaşmadı. Bunun üzerine Nâsır b. Alennâs Abdülhak b. Abdülazîz'i vali olarak buraya gönderdi. Abdülhak valiliğe başlayınca şeyhlerden bir âyan meclisi kurdu. Kısa zamanda iyi bir idareci olarak kendini kabul ettirip şehir halkının sevgisini kazandı. Daha önce ülkeyi ellerinde bulunduran bedevî Arap yağmacılarından da haraç vermek suretiyle kurtuldu. Böylece şehir halkının desteğini alıp çevredeki bedevîlerin sal-dırılarını bertaraf edince Hammâdîler'e karşı bağımsızlığını ilân etti ve Benî Ho-rasan adıyla tanınan bir hânedan kurdu (454/1062).

Zîrîler'den Temîm b. Muiz, 458'de (1066) Benî Hilâl kabilesinin Zuğbe kolu emîri Yabkî b. Ali'yi yanına alarak Tu-nus'a saldırdı ve dört ay süren kuşatma sonunda çok az bir süre için hâkimiyetini

kabul ettirdi. Abdülhak b. Abdülazîz'in 488'de (1095) vefatı üzerine yerine oğlu Abdülazîz geçti. 491'de (1098) Tunus'a tekrar saldıran Temîm b. Muiz burayı yi-ne kısa bir süre için ele geçirdi. Abdüla-zîz'in 5 Muharrem 499'da (17 Eylül 1105) ölümünün arkasından kardeşi İsmâil emîr unvanıyla tahta çıktı; ancak 12 Re-ceb 500'de (9 Mart 1107) yeğeni Ahmed b. Abdülazîz tarafından öldürüldü.

Emîr Ahmed kabiliyetli bir devlet ada-mıydı. Önce devletin idaresinde söz sahi-bi olan şeyhlerin bir kısmını Mehdiye'ye sürdü; ardından âyan meclisini feshede-rek istibdata yöneldi. Yeni surlar yaptı-rarak şehri daha iyi tahkim ettirdiği gibi çevrede güvenliği sağladı; Araplar bun-dan böyle önceden soydukları yolcuların yol güvenliğine yardımcı oldular ve Tu-nus pazarlarının en düzenli müşterileri haline geldiler. Emîr Ahmed çevresinde-ki fikhîhçılarla iyi geçindi ve Zeytûne Medresesi âlimlerini himaye etti. Ailenin adını taşıyan bir saray ve cami yaptırdı. Sicilyalı şair İbn Hamdîs Emîr Ahmed'i Horasânî hânedanının en önemli şahsi-yeti kabul eder ve şiirlerinde onun cömertliğini ve siyasetteki üstünlüğünü anlatır. Emîr Ahmed, 510'da (1116) Tu-nus'u kuşatmak amacıyla büyük bir ordu gönderen Zîrî Emîri Ali b. Yahyâ b. Te-mîm karşısında fazla direnemeyeceğini anlayarak Zîrî hâkimiyetini, dört yıl son-ra da Hammâdî Emîri Aziz b. Mansûr'un şehri kuşatması üzerine Hammâdî hâki-miyetini tanımak zorunda kaldı. 522'de (1128) Hammâdî Emîri Yahyâ'nın ku-mandanı Mutarraf b. Ali İfrîkiye'nin di-ğer şehirleri gibi Tunus'u da ele geçire-rek Horasânî hânedanının bu ilk dönemi-ne son verdi; Emîr Ahmed'i bütün aile-siyle birlikte Bicâye'ye götürdü ve emîr orada öldü.

Tunus 543 (1148) yılına kadar Ham-mâdî valileri tarafından yönetildi. Bu ka-rışık süre içerisinde Mehdiye, Trablus-garp, Sefâkus ve Sûse'yi işgal eden Nor-manlar'ın tehdidine mâruz kalındı. So-nuçta ayaklanan halk son Hammâdî vali-sini şehirden uzaklaştırdı ve Emîr Ah-med'in tahtı ele geçirdiği günlerde Ben-zert'e kaçan Emîr İsmâil'in oğlu Ebû Be-ki'r'i hükümdar ilân etti. Böylece Horasâ-nî hânedanının ikinci dönemi başlamış oldu.

Ebû Bekir b. İsmâil tahta çıktıktan yedi ay sonra kuzeni Abdullah b. Abdüla-zîz tarafından öldürüldü. Bu şekilde ikti-dara sahip olan Abdullah on iki yıl hüküm

sürdü. Bu arada Tunus'u almayı hedefleyen komşusu Benî Hilâl'in Riyâh koluna mensup Muallaka Emîri Muhriz b. Ziyâd ile iş birliği yapmasından korktuğu şehrin kadısı Ebû'l-Fazl b. Ca'fer'i oğlu ve yeğeniyle birlikte öldürttü. 552'de (1157) yeni bir tehlike belirdi ve İfrîkiye'ye girerek Bicâye ve Kostantîne'yi ele geçiren Muvahhidî ordusu Tunus'u da kuşattı. Ancak Muallaka Emîri Muhriz'in ortak düşmanlarına karşı yardıma gelmesi üzerine bir süre için tehlike uzaklaştırıldı. İki yıl sonra Emîr Abdullah öldü ve yerine yeğeni Ali b. Ahmed b. Abdülazîz geçti. Aynı günlerde Muvahhidîler Tunus üzerine tekrar kuvvet gönderdiler. Bunun üzerine şeyhlerden oluşan bir heyet Muvahhidî kumandanı Abdülmü'min'in karar-gâhına giderek barış istedi. Abdülmü'min önce bu isteği reddettiysen de daha sonra onlara eman verdi. Emîr Ali de ailesiyle birlikte Mağrib'e doğru yola çıktı, fakat yolda öldü; böylece Horasânî hânedanının ikinci dönemi de sona erdi (554/1159).

Horasânîler Tunus'un gelişmesine önemli katkılarda bulundular. Onların zamanında şehrin limanı canlandı ve Arvupa ile ticarete yeni bir dönem başladı. Bunun başlıca sebepleri, yol güvenliği kalmadığından kara ticaretinin tamamen durması ve Sicilya'nın Normanlar tarafından işgalinden sonra Avrupa deniz ticaret filolarının gelişmesidir. Benî Hilâl'in Kayrevan'ı ele geçirmesinden sonra oradaki yahudiler şehri terk ederek Tunus'a göçtüler. Tunus, yıkıntılardan ibaret kalan Kayrevan ile Araplar'ın ve hristiyanların rahatsız ettiği Mehdiye'nin yanında iktisadî açıdan önemli bir şehir haline geldi. Ayrıca siyasî bir merkez olması sebebiyle İfrîkiye'nin hristiyan Batı'ya açılan penceresi konumuna yükseldi. Horasânîler Araplar'la ticarî ilişkiler kurdular; hububat, bal ve yağ gibi gıda maddeleri aldıkları bedevîlere silâh ve kumaş satıyorlardı. Şehrin imarına, özellikle Zeytûne Camii başta olmak üzere mimari eserlerin tamir ve bakımına itina gösterdiler. Zeytûne Camii'nin harimindeki mihrap yönünde yer alan iki sütun Horasânî tarzını hâlâ korumaktadır. Ağlebîler zamanında altı olan kapı sayısı onlar tarafından on ikiye çıkarıldı. Minarenin hizasındaki kapının üzerinde bulunan kitâbede Abdülhak b. Abdülazîz'in adı anılmaktadır. Horasânîler'den kalan bir eser de Emîr Ahmed'in yaptırdığı sarayın müştemilâtından bulunan Câmiu'l-kasr'dır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hamdîs, *Divân* (nşr. C. Schiaparelli), Roma 1897, s. 108-111; İbn Haldûn, *el-İber*, VI, 163-165; a.e.: *Histoire des berbères et des dynasties musulmanes de l'Afrique septentrionale* (trc. de Slane), Paris 1982, II, 29-33; G. Marçais, *Les arabes en Berbérie*, Paris 1913, s. 120-121, 159, 168, 178; Abdülazîz ed-Devlâtî, *Medinetü Tûnis fi'l-'ahdi'l-Haḫḫi*, Tunus 1981, s. 46-49; Muhammed Azîz b. Âşûr, *Câmi'u'z-Zeytûne*, Tunus 1991, s. 28; Hâdî Rûcî İdrîs, *ed-Devletü's-Şanhâciyye: târihu İfrîkiyye fi 'ahdi Benî Zîrî* (trc. Hammâdî es-Sâhilî), Beyrut 1992, I, 310-314; a.mlf., "Banû Khurasan", *El²* (Fr.), V, 61-63; G. Yver, "Horasanîler", *İA*, V/1, s. 562; Robert Brunschwig, "Tunus", a.e., XII/2, s. 62.

AHMET KAVAS

HOROVITZ, Josef (Chajim) (1874-1931)

Alman şarkiyatçısı.

Almanya'nın Lauenburg şehrinde doğdu; yahudi tarihçisi haham Markus Horovitz'in oğludur. Marburg ve Berlin üniversitelerinde Doğu dilleri okudu ve bu sırada Eduard Sachau ve Jacob Barth ile sıkı ilişkiler içinde bulundu. 1898'de Vâkıdî'nin *el-Meğâzî'si* üzerine hazırladığı *De Waqidii libro qui Kitâb al-Magâzi inscribitur* adlı çalışma ile doktor unvanını aldı; 1902'de Berlin Üniversitesi'nde doçent oldu. 1905-1906'da Leone Caetani'nin isteğiyle kütüphanelerdeki Arapça yazma eserleri incelemek üzere İstanbul, Mısır, Filistin ve Suriye'ye gitti; bu gezinin ikinci amacı da Filistin'deki İslâm fetihlerinin topografik meselelerini araştırmaktı. Dönüşünde yazmalarla ilgili çalışmalarını *Mitteilungen des Seminars für orientalische Sprache*'ta yayımladı; derlediği tarihî topografik bilgiler ise Caetani'nin *Annali*'sinde kullanıldı. 1907'de Hindistan'ın Aligarh şehrindeki Muhammadan Anglo Oriental College'da ilk Avrupalı Arapça profesörü olarak görev aldı. Ayrıca burada hükümet adına İslâmî kitâbeler üzerinde incelemelerde bulundu ve bu vesileyle Hindistan'da İslâmîyet konusunda eserler yazdı. I. Dünya Savaşı çıkınca Alman vatandaşı olduğu için gözaltına alındı; ancak kısa bir süre sonra serbest bırakıldı. Ülkesine dönünce yeni kurulan Frankfurt Üniversitesi'ne girdi ve buranın Sâmî diller kürsüsünde Tevrat tefsiri, Talmudik literatür ve İslâmîyat okutmaya başladı; 1920'de dekan oldu. Bu arada Kudüs'teki İbrânî Üniversitesi'nde Şarkiyat Enstitüsü'nü kurdu ve bir süre yöneticiliğini yaptı; 1925'te

te ilk derslerini verdiği bu üniversitenin aynı zamanda idare meclisi üyesiydi. Burada, Kur'an dilinin daha iyi anlaşılabilmesi için Câhiliye dönemi ve İslâm'ın ilk yıllarından Emevîler'in sonuna kadarki eski Arap şiiriyle ilgili bir lugat hazırlama ve Belâzûrî'nin *Ensâbü'l-eşraf*'ını neşretme işini başlattı. Ancak bu çalışmalar onun Frankfurt'ta ölmesi üzerine yarım kaldı (5 Şubat 1931).

İlk dönem İslâm tarihi, eski Arap şiiri ve özellikle hayatının son on yılını verdiği Kur'an tefsiri Horovitz'in hayatı boyunca ilgilendiği üç ana saha oldu; bunların dışında Hz. Peygamber'in hayatı ve binbir gece masalları hakkında da çeşitli araştırmalar yapmıştır. Fars dili ve edebiyatı alanında da uzman olan Horovitz birçok ilim adamının yetişmesine katkıda bulunmuştur. Horovitz, yahudi olmakla birlikte XX. yüzyılın ilk yarısında Filistin'deki yahudi-Arap anlaşmazlığında ara bulucuk yapmıştı.

Eserleri. 1. *De Waqidii libro qui Kitâb al-Magâzi inscribitur* (Berolini [Berlin] 1898). Doktora tezidir. 2. *Spuren griechischer Mimen im Orient* (Berlin 1905). 3. *Koranische Untersuchungen* (Berlin-Leipzig 1926). İki bölümden meydana gelen eserin birinci bölümünde Kur'an'da yer alan peygamber kıssaları ve diğer kıssalar üzerinde duran Horovitz, ikinci bölümde Kur'an'da geçen özel isimleri dil açısından ele alarak bunların menşei ve anlamlarını araştırmıştır. 4. *Die Hâşimijât des Kumait* (Leiden 1904). Kümeit b. Zeyd el-Esedî'nin *Hâşimiyât*'ının Arap şiiri ve Şîa hakkında bir mukaddime, Arapça metin, Almanca tercüme ve açıklamasıyla neşridir. 5. *İbn Sa'd, Kitâb at-Tabaqât al-kabir* (Biographien Muhammeds seiner Gefährten und der späteren Träger des Islams bis zum Jahre 230 der Flucht [I-VIII, Leiden 1904-1917]). E. Sachau'nun başkanlığında içlerinde Horovitz'in de bulunduğu bir heyet tarafından yayımlanmıştır.

Horovitz'in bazıları bir eser hacminde olan çalışma ve makalelerinin bir kısmı da şöyle sıralanabilir: "Aus den Bibliotheken von Kairo, Damaskus und Konstantinopel (Arabische Handschriften geschichtlichen Inhalts)" (*MSOS*, II/10 [1907], s. 1-68); "List of the Published Mohammedan Inscriptions of India" (*Epigraphia Indo-Moslemica*, I-II, Mysore 1909-1910 s. 30-144); "Zur Muhammedlegen-de" (*Isl.*, 5 [1914], s. 41-53); "Alter und Ursprung des Isnâd" (*a.g.e.*, 8 [1918],